

Fridlev Skrubbeltrang: Husmand og Inderste. Studier over
sjællandske Landboforhold i Perioden 1660
—1800. (1940).

Historisk Tidsskrift, Bind 10. række, 6 (1942)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_10rk_0006-PDF/hto_10rk_0006_96183.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=96183>

pdf genereret den : 28/5-2008

Bismarcks Fortrolige og Ven den begavede og rige jødiske Baron von Bleichröder, der administrerede Welferfonden, og som nu havde faaet til Opgave at være Mellemand i det preussisk-welfiske-danske Anliggende, er værdifulde og interessante Aktstykker. Vedel vilde ingenlunde sige Nej til Preussens Forslag, hvorefter Kong Christian IX skulde anvende sin Indflydelse til at ændre Ernst August' stædige Holdning, men ønskede dog helst Danmark holdt udenfor af Frygt for de Kalamiteter, der vilde opstaa, ifald Prinsen nægtede at indlade sig paa nogensomhelst Forhandling med Bismarck. Den 30. April 1879 har Vedel i en Optegnelse redegjort for sit Syn paa det hannoveranske Spørgsmaal, og den 20. Maj 1879 giver han i et Brev til Quaade Udtryk for en Lettelse over, at hele Spørgsmaalet syntes at glide bort i den Forstand, at Danmark og Kongen holdtes udenfor. Han analyserer klogt hele Situationen, idet han skriver:

»Egentlig tror jeg, at vi slippe ret vel ud af en mislig Historie. Thi vi have erklæret os villig til, hvis Preussen havde ønsket det at vise Kejseren vor Beredvillighed til at gøre ham en Tjeneste. Vi have dog altid viist, at vi hverken er Welfer eller i det Hele Reichsfeinde. Hvorfor bruger man ikke England? Det laa dog nærmere.«

Senere, den 29. Maj, skriver Vedel til Quaade: »Kongen kan blot ikke raade til en bestemt Overenskomst uden bestemt at kende de Betingelser som Preussen byder, og han kan ikke føre Sagen videre med en Privatmand.« — Vedels Besindighed og Smidighed kom os atter til Nytte, saaledes som det havde været Tilfældet i 1870.

Vedels Personlighed tegner sig skarpt gennem hans mange Depescher, og det fremgaar klart, at han, og ikke Baron Rosenørn-Lehn, var den virkelige Udenrigsminister. Al hans Dygtighed til Trods staar det dog fast, at det ikke lykkedes ham at vinde Bismarcks Forstaaelse i den Grad, at Pragerfredens Art. V kunde komme til Udførelse. Forholdenes Magt, men ogsaa Bismarcks politiske Personlighed og hensynsløse Statsmandskunst var større end Vedels Evner og Formaen.

Gunnar Hansen.

Fridlev Skrubbeltrang: Husmand og Inderste. Studier over sjællandske Landboforhold i Perioden 1660—1800. (1940).

Siden V. Falbe-Hansen i 1888 i Anledning af Stavnsbaands-jubilæet skrev sit Værk »Stavnsbaandsløsningen og Landboreformerne«, hvori ogsaa Tiden forud for Landboreformerne gjordes

til Genstand for Behandling, har denne Bog staaet som Hovedværket om den danske Bondestands Kaar i det 18. Aarhundrede. Fridericias, Steenstrups og Edv. Holms Behandlinger gjorde den ikke Rangen stridig. En Række Enkeltomraader af Landbrugs-historien for Tiden mellem Enevældens Indførelse og det 19. Aarhundredes Begyndelse er siden blevet gjort til Genstand for særlige Undersøgelser, i den samme Periode er en betydelig Mængde Materiale til disse Emners Belysning blevet gjort tilgængelig for Forskningen i Rigsarkivet og Landsarkiverne, og Mangelen paa en tidssvarende samlet Behandling af den danske Bondestands Historie, skrevet paa Grundlag heraf, har været følt.

Forskeren, der vil gaa i Gang med et saadant Arbejde, støder imidlertid paa to store Vanskeligheder, den ene paa Grund af Stoffets Kvantitet, den anden paa Grund af dets Kvalitet. Stoffmængden er saa stor, at den, der skal arbejde uden fremmed Bistand, ikke indenfor et overskueligt Tidsrum kan regne med at kunne gennemgaa og bearbejde det hele. Skal en Undersøgelse derfor foretages paa denne Maade — og ikke f. Eks. som et Institutarbejde — maa Forskeren vælge et ret begrænset Emne indenfor Omraadet; men en saadan Begrænsning vil selvsagt volde Besvær m. H. t. Sammenligninger med Helheden, Disposition m. m. Stoffet i sig selv er ikke særlig velegnet for en Bearbejdelse med det Endemaal at opstille talmæssige Oversigter: Større eller mindre Dele af de forskellige Arkivaliegrupper er gaaet tabt, Indførsler er foretaget med vidt forskellig Omhu og Kyndighed, og — først og sidst — der mangler meget ofte Fæstethed i Benævnelserne. Et Eksempel: En Landmand, der driver indtil 1 Td. Hartkorn Ager og Eng, kaldes almindeligvis Husmand; men i enkelte Egne af Landet kan en Bruger af 6—7 Skpr. blive kaldt Gaardbruger, en Indsidder kan blive kaldt Husmand o. s. v., altsammen Benævnelser, der er afhængig af Egnsbetegnelser og Protokolførerens Indsigt eller Omhu.

Det foranførte maa formentlig ses som Baggrund for, at Fridlev Skrubbeltrang ikke har skrevet den danske Bondestands Historie 1660—1800, men begrænset Emnet for sin Disputats til Husmandsklassernes Historie i en enkelt Landsdel, Sjælland (Møen). Da denne Begrænsning ved første Øjekast kan synes noget snæver, har Forf. i sin Indledning givet en Begrundelse baade for Afgrænsningen i Tid, i Omraade og i Befolkningsafsnit. Husmandsklasserne behandles, fordi de har været særlig forsømt af den tidligere Forskning. M. H. t. Periode har Forf. valgt ikke at standse ved Landbo-reformerne, hvad man maaske kunde have ventet, men at tage Husmændenes Stilling under disse med. Nogen egentlig Begrun-

delse for Skellet 1800 anføres ikke; men det siges — hvad der virker lidt uklart i denne Sammenhæng — at »Husmandsstandens Udvikling i det 19. Aarhundrede forudsætter en noget fyldigere Behandling af Landboreformtiden«. Det faktiske er, at han paa visse Hovedpunkter ønsker at korrigere de tidligere Forfattere vedr. dette Omraade, og da disse Rettelser især gælder Spørgsmaalet om Husmandstallet, der er et Kardinalpunkt i Bogen, er det naturligt, at han vil føre dette Spørgsmaal frem til de Tider, da det ligger klart, takket være gode Folketællinger. Som Begrundelse for Begrænsningen til Sjælland alene anføres, at »i Husmands- og Landarbejderspørgsmaalets Historie var Sjælland ubetinget Hovedlandet og vedblev at være det langt ud over de store Landboreformers Tid. Hertil kommer, at Kildematerialet paa flere Punkter er mest fyldestgørende m. H. t. sjællandske Husmandsforhold«. Hvad der menes med, at Sjælland var Hovedlandet i Husmands- og Landarbejderspørgsmaalets Historie fremgaar bl. a. af følgende (S. 58 ff.): Mens paa Sjælland Husmændene o. 1770 beregnes til ca. 50% af samtlige Fæstere, beregnes de i Jylland kun til ca. 35%; Forfatteren mener, at der sandsynligvis i Jylland — Samsø var 22.500—24.500 Ægtepar af Husmandsstand i Begyndelsen af 1770'erne mod 19.000—19.750 paa Sjælland—Møen. Hertil kommer, at paa denne Tid var den jyske Husmandsstand i højere Grad en jordbrugende Stand end den sjællandske, idet de sjællandske Husfæstere med Hartkorn kun udgjorde ca. 5% af Landsdelens Husmandsfamilier, medens de fynske udgjorde 12—15%, de lolland-falsterske ca. 20% og de jyske et endnu højere Procenttal, som Forf. ikke har opgjort. En saadan Udregning vilde dog have været en kærkommen Afstivning af Sammenligningen mellem Sjælland og Jylland; Vanskeligheden ved at begrænse Undersøgelserne til et enkelt Omraade og alligevel drage Sammenligninger stikker her Hovedet frem. Som Aarsag til, at Husmands- og Landarbejderspørgsmaalet i Stavnsbaands- og Reformtiden blev særlig tilspidset paa Sjælland, fremhæves navnlig Hovedgaardsudvidelserne, der — som paavist af Henrik Pedersen — i Tiden 1680—1730 var langt betydeligere paa Sjælland end i Jylland.

Medens Bogens Disposition og Fremstilling hist og her tynges af Besværet ved den foretagne Afgrænsning, er Forf. styret bemærkelsesværdigt klar af de Skær, som Stoffets Kvalitet frembyder m. H. t. Opstilling af talmæssige Oversigter. De foreliggende Talopgivelser behandles med indgaaende Kritik, og de opgivne Størrelser beregnes med de Forbehold, Materialet kræver. I enkelte Tilfælde spørger man dog sig selv, hvorfor i Grunden en Tal-

oversigt opstilles, naar der maa tages saa mange Forbehold. Et Eksempel: Side 54 forsøges opstillet en Statistik, der skal vise, hvor mange Procent af Husmandsfamilierne paa Sjælland—Møen der var Inderster. Grundlaget er de Oederske Efterretninger fra 1771. Der gøres imidlertid opmærksom paa, at disse langt fra overalt har nogen Adskillelse mellem Inderster og Fæstehusmænd; fra et Antal Sogne anføres slet ikke Inderster, skønt man maa formode, at de findes der. Forf. omgaar denne Vanskelighed paa følgende Maade: »Et nogenlunde paalideligt Skøn over Inderstantallet opnaar man utvivlsomt kun ved at se bort fra alle de Sogne, hvor ingen eller saa godt som ingen Inderster findes anført, og benytte de øvrige som Beregningsgrundlag«. Altsaa, man ser bort fra de absolut upaalidelige Sogneopgivelser og bruger kun de betinget paalidelige. Da de absolut upaalidelige efter Forfatterens Opgivelse fordeler sig ujævnt, og da tilmed Inderstprocenten i de 4 Amtsomraader, hvor mindst $\frac{2}{3}$ af Sogneopgivelserne er brugbare, ligger over det beregnede Gennemsnit, gør Forf. med Rette opmærksom paa, at Beregningernes Værdi er omdisputabel. For Flertallet af Tabellernes Vedkommende er Forf. derimod — trods Materialets Svagheder — kommet til Resultater, der virker overbevisende.

Det indsamlede Materiale og de udarbejdede Statistikker skal belyse Husmændenes og Indersternes Antal, Afgifter og Ydelser, Erhvervsvilkaar, Indtægter og Formuer. Mest epokegørende er vel Bogens Paavisning af Folketallet i disse Klasser. Matrikulararbejderne 1682—88, Skattelister fra ca. 1700, de Oederske Efterretninger om Ægtepar paa Sjælland i 1771 og Folketællingerne 1769, 1787 og 1801 danner Rygraden i Beregningerne og suppleres med Oplysninger fra Generalhoversireglementerne fra ca. 1770, Generaltabellerne over Husmænd under 50 Aar etc. Paa Grundlag af disse Kilder fastslaas, at medens Forholdet mellem de sjællandske Husmands- og Indsiederfamilier paa den ene Side og Gaardmandsfamilierne paa den anden Side i 1660'erne var omtrent 2:3, var det ved Aar 1700 3:4, 1771 3:2 og 1801 4:2. Aarsagen til denne Forskydning var, at Gaardmandsstanden gik talmæssigt tilbage. Ikke alene var det umuligt for Gaardmandsstanden at holde sit eget Befolkningsoverskud inden for sine Rækker; ikke engang det oprindelige Gaardmandstal kunde opretholdes. Der gik saaledes en stærk Strøm fra Gaardmandsstand til Husmandsstand; en modsat Bevægelse fandtes, men i meget svagere Grad. Stærkest mindskedes Gaardmændenes Antal ved de Gaardnedlæggelser, som Godsernes Udvidelser i sidste Halvdel af 17. og første Halvdel af 18. Aarh. foraarsagede. I de nedlagte Gaardes Sted opstod Huse,

der i Reglen var jordløse. Ogsaa i sidste Del af det 18. Aarh., Udskiftningstiden, nedlagdes Gaarde; men da er Betingelsen for Tilladelse dertil i Reglen, at der oprettes Huse — med Jord. Selv om Husmandstallet stiger kraftigt i Reformtiden, er det dog overdrevent at tale om en Fordobling mellem Folketællingerne 1787 og 1801. Teorien — eller som Skrubbeltrang siger — »Myten« herom, der er skabt af Falbe-Hansen, slaaes der en forsvarlig Pæl igennem. Falbe-Hansen har ikke taget sig i Agt for, at Tællingen 1787 var en Sommertælling, medens 1801 var en Vintertælling. 1787 blev derfor en Mængde Husmandsbørn, der var ude at tjene, regnet med blandt Tyendet, hvorved Tyendetallene 1787 og 1801 bliver nogenlunde lige store. Var disse Børn ligesom 1801 blevet regnet til Husmændenes Husstande, havde Husmandstallet i 1787 været betydelig større. 1787 regnedes Husmænd, der drev Haandværk, til Gruppen »Haandværksmænd«, 1801 regnes Størsteparten af dem til Husmændene o. s. v. Forf. beregner herefter den virkelige talmæssige Fremgang for Husmandsklasserne til ca. 15⁰/₀. Det anførte er et Eksempel blandt mange paa den vaagne Kritik, hvormed Forf. behandler sit Materiale.

Mere malende end Afsnittet om Husmandsantallet er de Afsnit, hvor Husmandsklassernes Sammensætning og Kaar drøftes. Disse Klasser var langtfra en ensartet Masse. Heri opsamledes f. Eks. alle, der af en eller anden Grund traadte ud af Gaardmandsklassen (ved Forsiddelse, Alderdom, saakaldt »frivillig« Opgivelse af Fæstet, der næppe altid var saa helt frivillig, o. s. v.). Disse Folk maatte, hvis de da stadig var nogenlunde arbejdsdygtige, træde ind paa Række med de øvrige Daglejere. Der var Haandværkere, der ofte havde det ret taaleligt; der findes ikke saa faa helt pæne Haandværkerskifter. Der var mange Enkekoner, og der var alle de Personer, der forsørgedes ved Almisse; men selv inden for disse var der Afskygninger (Invalidter, gamle, Arbejdsløse, uærlige Folk o. s. v.). Det mest betydende Skel i Husmandsstanden var dog Spørgsmaalet om Adgang eller ikke-Adgang til Jord. De fleste Landarbejdere maatte regne med længere eller kortere Perioder af Arbejdsløshed. Den, der kunde græsse sin Ko eller et Par Faar paa Landsbyjorden, havde herved en Sikkerhed, der vanskeligt kunde overvurderes. Havde Husmanden Jord i Landsbymarken, havde han Græsningsret lige med Gaardmændene; men det store Flertal, der ikke havde Jord selv, maatte betale en Afgift for at faa Andel i Fællesgræsningen og maatte være glade til, hvis de kunde faa Lov paa den Betingelse. Forf. regner med, at o. 1700 havde ca. Halvdelen af de sjællandske Husmænd hver en Ko, kun undtagelsesvis flere, efter Kvægpestaarene i 1740'erne er

Tallet faldet til $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$. Et lidt større Antal holdt Faar; men ca. 40% — deriblandt de fleste Indsiddere — synes i Stavnsbaandstiden overhovedet ikke at have ejet Kreaturer. Der var stadige Gnidninger mellem Gaardmænd og Husmænd om Græsningsspørgsmaalet, og da Udskiftningerne skulde foretages, blev Striden om Jord brændende. Gaardmændene vilde ikke gaa med til at afstaa Jord til Oprettelse af Husmandsbrug. Regeringen, der ikke ønskede et for stort Landproletariat uden Jord, intervererede undertiden; men hvor Husmænd fik Jord ved Landsbyernes Udskiftning, var det i Reglen den ringeste og fjerneste fra Landsbyen. Mange Godsejere oprettede til Gengæld Huse med Jord mod at faa Lov til at nedlægge Bøndergaarde. 1787—1800 blev der saaledes nedlagt over 300 sjællandske Bøndergaarde. Forf. mener, at den danske Husmand, takket være Regeringens Initiativ, ved eller efter Udskiftningerne fik Jord i større Udstrækning end Husmandsbefolkningen i noget andet Land, og han afviger derved noget fra tidligere Forskere, der mener, at Husmændene blev mere eller mindre »glemt« ved Landboreformerne. Han indrømmer dog, at m. H. t. Hoverilovgivningen og Fæstelovgivningen var Reformerne — men ikke alle Reformmændene — ensidigt gaardmandsvenlige.

Et andet livsvigtigt Spørgsmaal for Husmandsstanden var Arbejdslønnen. Falbe-Hansen antog, at Arbejdslønnen paa Landet var nogenlunde uændret gennem hele det 18. Aarhundrede. Det paavises her, at det var den ikke. Den steg lidt efter Midten af Aarhundredet, samtidig med at Landbrugets Produkter steg i Pris. M. H. t. Spørgsmaalet om Aflønningen i Penge lades Forskeren dog i høj Grad i Stikken af Kilderne; der findes kun faa opgivne Tal, og nogle af dem maa endda betragtes som tendentiøse. Men maaske lige saa væsentlig som Aflønningen i Penge var Løn i Naturalier. Hele Spørgsmaalet om Lønnesæd, der havde ikke ringe Betydning, gøres til Genstand for indgaaende Behandling. Løn i Form af Lønnesæd udrededes paa den Maade, at Husmanden fik overladt en tilsaaet Jordlod, hvis Udbytte var hans. Ogsaa Tjenestekarle lønnes paa denne Maade. Fremgangsmaaden gav Lønmodtageren flere Fordele: Bondeskifterne viser, at Bønderne ofte resterede med Betalingen af deres Folkelønninger; med Lønnesæd var man sikret herimod. Husmanden havde sin Familie og sine Kreaturer at skaffe Føden til; fik han Kornet direkte, var han ikke udsat for Ubehageligheder i Form af Prisstigning. Tjenestekarlene havde undertiden selv Kreaturer, til hvilke de kunde bruge Sæd og Halm. Godsejerne saa imidlertid skævt til denne Form for Løn, idet den berøvede Bønderne baade

Sædekorn og Jord, og Skifterne viser, at Fæstebonden ofte maatte ty til sin Proprietær for at faa Sædekorn. Regeringen fandt, at Lønnesæd-Systemet var til Skade for Bondebrugene og forbød 1701 denne Fremgangsmaade. Men det var svært at overvaage, at Forbudet efterlevedes, saa meget mere som Godsejerne vel nu og da saa igennem Fingre med Overtrædelser ud fra den Betragtning, at det var bedre, at Husmanden avlede Korn, end at han tiggede Brød, og var Gaardmand og Husmand enige om Sagen, kunde det ret let holdes dulgt. I den første Halvdel af det 18. Aarhundrede har Gaardmændene nok været villige til at anvende denne Fremgangsmaade, eftersom Kornpriserne var faldende. Da Kornpriserne stiger fra 1740'erne, ændrer de deres Syn paa Sagen noget. Alligevel forsvinder Lønnesæden ikke som Aflønning, end ikke efter flere skærpede Forbud fra Regeringen. Bønderne manglede nemlig rede Penge til at betale Folkehold med; skulde de bruge Hjælp — og det skulde de, naar Hoveriet lagde Beslag paa deres egen Arbejdskraft — maatte de betale med det, de havde, Kornet. Det er værdifuldt, at Forf. har taget dette Spørgsmaal op til saa grundig Behandling, idet Bondens gradvise — og tidsmæssigt overordentlig sene — Overgang til Pengeøkonomi er et Emne, der endnu ikke er tilstrækkelig klart belyst.

Trods Husmandsklassernes usikre Erhvervsmuligheder og — i Reglen — dybe Fattigdom, der ikke sjældent udsatte dem for Sult og Nød, maatte de dog bære tunge Byrder, som blev lagt paa dem dels af deres Proprietærer, dels af Statsmagten. Synspunktet for Overvæltningen af Byrder var — især fra Proprietærene — at tage noget nær saa meget, man kunde faa. Ofte respekterede man ikke selv ganske simple Retfærdighedskrav, som f. Eks. at tage mindre Indfæstning af et daarligt Hus end af et godt. Paa eet Punkt undgik Husmændene en Ulempe, som Gaardfæsterne led under. Gaardmandshoveriet steg stadig i det 18. Aarhundredes første Halvdel, hovedsagelig paa Grund af Hovedgaardsudvidelserne. Noget saadant synes ikke at være sket for Husmandshoveriets Vedkommende, i al Fald kun i ringe Omfang, og mange Steder afløstes Husmændenes Gangdage af en Pengeafgift. Haardt ramtes Husmandsklasserne af Ildstedsskatten, Kop- og Kvægskatterne og Ekstraskatterne.

Det har altid været almindelig forstaaet, at Tiden mellem Enevældens Indførelse og Landboreformerne var en haard og fattig Tid for den danske Bondestand, og Skrubbeltrangs Bog ændrer ikke dette Billede. Nogle Skribenter i Samtid og Eftertid havde den Opfattelse, at Husmændene i Grunden sad lunt inden Døre og tit i upassende Grad snyltede paa Landsbysamfundet. Opfat-

telsen har aldrig vundet særlig Øre blandt Historikere i nyere Tid. Skrubbeltrang uddyber Aarsagerne til saadanne Vrangopfattelser og placerer dem historisk. Han skriver (S. 371): »Naar saa mange Indlæg om Bondestandens Forhold i Stavnsbaandstiden gør Husmændene til Syndebuk, er Betragtningen godsøkonomisk, og den er letforklarlig: Ansvarer for Bøndernes Fattigdom søgte man der, hvor det generede Godsejerne mindst, nemlig i det skadelige Fællesskab, som just Husmændenes Eksistens gjorde det besværligt at komme til Livs, samt i de Udgifter og forskelligartede Vanskeligheder, Bondens Folkehold gav Anledning til, ganske særlig Udgifterne til Daglejerne som den dyreste og mest ubestandige Medhjælp.« Forf. viser herimod, hvorledes Husmandsstanden var et overordentlig værdifuldt Element i Landsbysamfundet; thi den gav det stive Gods- og Fæstegaardssystem Smidighed, idet den repræsenterede en Gaardfæsterreserve og en Arbejdsreserve. Man har bebrejdet Husmandsstanden, at den var Skyld i, at der i det 18. Aarhundrede var Mangel paa Arbejdskraft paa Landet. Denne Paastand er — paaviser Forf. — lige saa latterlig, som den er forkert. Der kan ikke have været Tale om nogen mærkbar Mangel paa Arbejdskraft paa de sjællandske Godsers Omraader — og det for en stor Del takket være Husmandsstandens Tilstedeværelse.

»Husmand og Inderste« reviderer saaledes en Række Opfattelser af gammel og ny Dato vedrørende den danske Bondestands Kaar i det behandlede Tidsrum. Der bringes nye Resultater paa andre Omraader end de nævnte; men disse faar staa som Eksempler paa de mest betydningsfulde. Mange af de nye Træk, der fremdrages, holder sig inden for Rammerne af det kendte Billede af Forholdene. Epokegørende er derimod — som nævnt — Resultaterne vedrørende Husmandstallet. De viser, at Husmandsspørgsmaalet, som Forf. med Rette paapeger i sin Indledning, er ældre og mere omfattende end hidtil antaget.

»Husmand og Inderste« bliver et Hovedværk i dansk Landbrugshistorie i Kraft af det store Materiale, der fremlægges, og i Kraft af dets Metode. Det, at Forfatteren har været i Stand til paa Trods af det vældige Stof og dette Stofs uensartede Kvalitet at opstille overbevisende Taloversigter, er en Arbejdspræstation og en kritisk Præstation, der aftvinger Respekt. De fremskaffede Resultater vil være af Betydning for Studiet af disse Tidens Landbrugshistorie, ikke blot for saa vidt angaar det snævrere Omraade Husmandsklasserne, men ogsaa m. H. t. Gaardfæsternes Historie og Godsernes Historie. Undersøgelserne vedr. Befolkningstallet har endda Bud til fjernere Omraader.

Man kunde indvende, at selve den kulturhistoriske Beskrivelse sættes i Baggrunden, bl. a. fordi Forf. kun bygger paa Arkiv-Kilder og ikke bruger Museums-Kilder, og ogsaa fordi han formentlig kunde have faaet mere kulturhistorisk Stof ved intensivere Benyttelse af Kirkebøgerne, hvis Kildeværdi han ikke synes at sætte højt. Over for saadanne Indvendinger maa dog tages i Betragtning, at et Sted maa Grænsen sættes, og Forf. har selv beskedent givet sin Bog Undertitlen »Studier over etc.«. Ved sine Redegørelser og Resultater har han retfærdiggjort den Begrænsning, som han har foretaget, tvunget af Stoffet. Om Begrænsningen saa muligvis burde have været foretaget efter andre Linier end det strengt lokale, er det formentlig ufrugtbart at diskutere.

Sigurd Jensen.

Helge Søgaard: Haandværkerlavene i Aarhus under Enevælden. En socialhistorisk Studie. (1940).

Den afhandling, som museumsinspektør, cand. mag. Helge Søgaard i efteraaret 1940 forsvarede for den filosofiske doktorgrad ved Aarhus Universitet, har sat sig som opgave at undersøge de aarhusianske mester- og svendelavs udvikling og lavsmestres, svendes og læredrenge forhold i perioden fra den afgørende forordning om lavene af 23. dec. 1681 til lavstidens ophør, væsentligt paa grundlag af de paagældende lavs efterladte arkiver i Den gamle By i Aarhus og Landsarkivet i Viborg.

Man kunde mod dette arbejdes egnethed som emne for en disputats indvende, at det har en lokalhistorisk karakter. Hertil maa dog siges, at det har sin meget store værdi for kendskabet til det danske samfunds historie i almindelighed at faa en enkelt jævnstor provinskøbstads lavsvæsen gennem et længere tidsrum alsidigt belyst paa grundlag af selvstændige kildestudier. Saa længe der kun eksisterer skildringer af enkelte danske lav eller enkelte sider af lavenes historie, kan den opgave at skildre den samlede danske eller blot en større landsdels lavsudvikling i enevældens tid først løses efter omfattende og langvarige arkivstudier. Det maa da anses for berettiget til en begyndelse at tage en enkelt vigtigere provinsbys lavsforhold op til samlet videnskabelig behandling, saaledes som dr. Søgaard som den første for Danmarks vedkommende har gjort. Adskillige træk i aarhusiansk lavsudvikling er utvivlsomt præget af byens særlige geografiske og historiske forudsætninger, men om en stor del tør det med grund antages, at de har gyldighed for større grupper af danske